

ธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา: ความสัมพันธ์ทางศาสนาและ
การเมืองระหว่างไทยกัมพูชา
Dhammayutika Nikaya (Sect) in Cambodia: Religious and Political
Relations between Thailand and Cambodia

พระปลัดระพิน พุทธิสาโร *

พิเชฐ ทั่งโต **

ธัชวรินทร์ หนูแก้ว ***

บทคัดย่อ

ธรรมยุติกนิกายมีอิทธิพลในสังคมกัมพูชา โดยมีฐานเกิดขึ้นและการส่งต่อจากสยาม ในช่วงที่สยามมีอิทธิพลเหนือราชสำนักกัมพูชา ในทางการเมืองมีการคัดเลือกและส่งกษัตริย์ที่นิยมสยามไปเป็นผู้ปกครอง ในทางศาสนาได้มีการส่งผ่านพระพุทธรูปศาสนานิกายที่มีฐานเกิดจากสยาม ด้วยฐานคิดว่าความทันสมัย (Modernization) ของสยามมีส่วนสำคัญจากธรรมยุติกนิกาย การรับธรรมยุติกของกัมพูชา จึงมีเป้าประสงค์ต่อความทันสมัยนั้นที่มาพร้อมกับอิทธิพลทางการเมืองจากสยามด้วย จนกระทั่งฝรั่งเศสเมื่อเข้ามาปกครองกัมพูชาในฐานะอาณานิคม ได้จัดตั้งสถาบันพุทธศาสนาบัณฑิต (Buddhist Institute) เพื่อป้องกันอิทธิพลทางการเมืองของสยามที่ผ่านมาพร้อมกับศาสนา บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาพัฒนาการของพระพุทธรูปศาสนานิกายธรรมยุติกนิกายในประเทศกัมพูชา ตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน โดยการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คำสำคัญ: ธรรมยุติกนิกาย, กัมพูชา, ศาสนา และการเมือง

Abstract

The Influence of Dhammayutikanikaya (Sect) in the Cambodian society has arisen and connected to Siam during the Siamese influence over the Cambodian court. Politically the selection and sending of the pro-Siamese

* คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

** คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

*** มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

ruler for ruling is carried out by Siam. Religiously Siam based Theravada Buddhism regarding modernization is Dhammayutanikaya. The acception of this sect was intent on that modernization that comes along with Siamese Political influence until Franch Colonial time france established Buddhist institute with the objective of preventing Thai political influence from interference. This article aims at studying the development of Dhammayutikanikaya in Cambodia from the past til now by means of related documents and research works.

Keywords: Dhammayut Sect, Cambodia, Religion and Political

บทนำ

ความขัดแย้งทางการเมืองและศาสนา เกิดขึ้นในวงกว้างโดยมีนัยเกาะเกี่ยวกัน ทั้งศาสนาและการเมือง ซึ่งครั้งหนึ่งในกัมพูชา เป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเหมือน ประเทศไทย และถูกกล่าวอ้างถึงให้มีการแยกสังฆราชปกครองโดยมีแบบจากประเทศกัมพูชา ที่มีสังฆราชฝ่ายมหานิกาย และธรรมยุติกนิกาย จึงเกิดคำถามต่อไปว่า “ธรรมยุติกนิกาย” อันมีฐานเกิดจากประเทศไทย มีพัฒนาการทางการเมือง ศาสนา และการนับถืออย่างไรจึงเกิดขึ้นในกัมพูชา หากพิจารณาตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าการนับถือพระพุทธศาสนา นิกายดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้บริบททางการเมือง ประวัติศาสตร์ที่เกาะเกี่ยวกันตั้งแต่อดีตกระทั่ง ปัจจุบัน ทั้งผสมผสานกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมกัมพูชาไปด้วย ดังกรณีเคยเกิดขึ้นใน สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (Jayavarman VII/ครองราชย์/ค.ศ.1181-1218/พ.ศ.1724-1761) กับแนวคิดในเรื่อง “พุทธราชา-Buddha Raja” กับสถานะกษัตริย์ที่เป็นประหนึ่งพระพุทธเจ้า (เดวิด แชนเลอร์, 2546: 82) หรือล่วงมาในสมัยพระเจ้านโรดม สีหนุ (Norodom Sihanouk/ค.ศ.1922-2012/พ.ศ.2465-2555) กับแนวคิดในเรื่อง “พุทธสังคมนิยม-Buddhist Socialism” ที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดทางการเมืองของระบบสังคมนิยมกับ พระพุทธศาสนา (ชุมพล เลิศรัฐกาล. 2536, นกตล ชาติประเสริฐ, 2540) ซึ่งมีความหมายถึง พระพุทธศาสนากับการเมืองที่เกื้อหนุนกันและกัน กัมพูชาในฐานะรัฐโบราณที่เคยเป็นที่ รู้จักกันในประวัติศาสตร์ไทย คืออาณาจักรขอมโบราณที่เคยมีอิทธิพลเหนือแผ่นดินไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม เป็นเจ้าของแหล่งวัฒนธรรมแห่งนี้ในภูมิภาคนี้ กาลเวลาผันเปลี่ยนได้ ทำให้สถานะทางการเมืองเข้มแข็ง อ่อนแอ จากรัฐใหญ่กลายเป็นรัฐเล็ก และได้ส่งผ่านอิทธิพล ทางพระพุทธศาสนา มหายาน หรือเถรวาทในแบบกัมพูชา และคืนกลับในฐานะประเทศที่ได้รับ อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาจากประเทศข้างเคียงอย่างเวียดนาม หรือไทยในช่วงสมัยหลัง

โดยเฉพาะธรรมยุติกนิกายที่มีจุดกำเนิดจากประเทศไทย และเข้ามามีอิทธิพลในกัมพูชาพร้อมกับอิทธิพลทางการเมืองราชสำนักสยามที่ผสมผสานผ่านฐานะ “องค์ประกันแห่งบางกอก” หรือการทำให้เป็นสยาม (Siamization) ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้น ธรรมยุติกนิกายจึงเป็นกลไกทางการเมืองของรัฐแบบราชาธิปไตยระหว่างรัฐสยามกับเขมร ระหว่างฝรั่งเศสเจ้าอาณานิคม (ค.ศ.1863-1953/2405-2496, David Chandler, 2015) กับการป้องกันรัฐผ่านมิติทางศาสนา ซึ่งเคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต ซึ่งในบทความนี้จะได้นำเสนอถึงประวัติ พัฒนาการของธรรมยุติกนิกาย และการมีส่วนร่วมทางการเมืองในมิติของศาสนาและการเมืองอันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยามกับกัมพูชาในแต่ละช่วงเวลา

ภาพประกอบ 1 สมเด็จพระสังฆราชพาน

ผู้นำพระพุทธศาสนาแบบธรรมยุติกนิกายเข้าสู่กัมพูชา

ที่มาภาพ : <http://i0.wp.com/www.cambosastra.org/wp-content/uploads/2010/09/Dhammatykaya-in-Cambodia.jpg>. เมื่อ 20 มกราคม 2560

สยามกับธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา

การปฏิรูปพุทธศาสนาโดยแยกเป็น “มหานิกาย” และ “ธรรมยุติกนิกาย” เกี่ยวข้องกับการเมือง เรื่องขึ้นครองราชย์ระหว่าง ร.3 กับ ร.4 ที่เกิดขึ้นโดยวชิรญาณภิกขุ (พ.ศ.2367-2394/ค.ศ.1824-1851) ที่ควรได้สิทธิ์ในการสืบสันตติวงศ์เป็นรัชกาลที่ 3 แต่ด้วยเหตุผล

ในทางการเมือง การบวชจึงเป็นประหนึ่งลี้ภัยทางการเมือง ในระหว่างที่บวช “วชิรญาณภิกขุ” ได้ก่อตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้น ภายใต้การดูแลสนับสนุนโดยพระองค์ท่าน ตลอดระยะเวลา 27 ปี (พระไพศาล วิสาโล, 2552: 28) กระทั่งได้ลาสิกขาออกมาครองราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินเป็นรัชกาลที่ 4 ในนาม “พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (พ.ศ.2394-2411/ค.ศ.1851-1868) (พระอริการเกียรติศักดิ์ กิตติเมโธ, 2553: 91) พร้อมกับความเจริญเติบโตของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ผ่านการสนับสนุนในทางตรงในฐานะผู้ก่อตั้งขณะเป็นพระภิกษุ และในฐานะกษัตริย์ที่ต้องให้การอุปถัมภ์สนับสนุนศาสนาในฐานะ “อุปถัมภ์” โดยเฉพาะธรรมยุต ที่พระองค์ตั้งขึ้น ธรรมยุตที่เกิดขึ้นในสังคมไทย จึงเป็นเหมือนคณะปฏิรูปกิจการพระศาสนาที่มีความก้าวหน้าในเชิงกายภาพผ่านการจัดการศึกษา อาทิ การพิมพ์คัมภีร์เทศน์ การจัดพิมพ์หนังสือ ตำรา ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาผ่านเทคโนโลยีการพิมพ์สมัยใหม่ ซึ่งไม่เคยปรากฏในสยามประเทศมาก่อน ภาพความเจริญทันสมัยที่มาพร้อมกับพระพุทธศาสนา จึงปรากฏในสังคมไทยในช่วงนั้น นัยหนึ่งจึงเป็นเหมือนความก้าวหน้า และเป็นจุดเริ่มต้นของการเมืองระหว่งนิกาย เนื่องจากนิกายที่ตั้งใหม่ถูกให้ความสำคัญจากรัฐในระบอบราชาธิปไตยมากกว่า แต่นัยยะที่สำคัญธรรมยุติกนิกายคือความก้าวหน้าและพัฒนาไปพร้อมกับความเป็นรัฐไทยภายใต้การสนับสนุนของสถาบันกษัตริย์

จากนั้นธรรมยุติกนิกายของสยามถูกส่งออกไปยังกัมพูชา นัยหนึ่งเพราะความต้องการทำให้ทันสมัย (Modernization) ทั้งความเป็นวิทยาศาสตร์ ความก้าวหน้าแบบตะวันตกที่เคยปรากฏและนับเป็นพัฒนาการในสังคมสยาม จึงถูกซื้อเชิญจาก “องค์ด้วง” หรือพระบาทสมเด็จพระนโรดม ทรिरักษรามาริบัติ (นักองค์ด้วง/พ.ศ.2339-2403/ค.ศ.1796-1860) กษัตริย์ที่เคยใช้ชีวิตอยู่ในประเทศไทย 27 ปี และมีความสนิทสนม ที่เคยสนทนาธรรมกับ “วชิรญาณภิกขุ” บ่อยครั้งขณะทรงผนวชอยู่ด้วยกัน (Manich Jumsai, 1987: 84) ทั้งยังให้โอรสนักองค์สิสุวัตถ์ (พ.ศ.2383-2470/ค.ศ.1840-1927 ครองราชย์ พ.ศ.2447-2470/ค.ศ.1904-1927) บวชเป็นพระภิกษุในคณะธรรมยุติกนิกายที่วัดบวรนิเวศ 1 พรรษา เมื่อประมาณ พ.ศ.2407/1864 ขณะมีพระชนมายุ 24 พรรษา ดังปรากฏหลักฐานจากบันทึกของสมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพ เกี่ยววราชสำนักกัมพูชากับการบวชในคณะธรรมยุตที่ว่า “...สมเด็จพระทรिरักษรามาริบัติ (นักองค์ด้วง) พระองค์ศรีวัตถา สมเด็จพระนโรดมพรมบรिरักษ (นักองค์ราชาวดี) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทั้งสามพระองค์รับราชการอยู่ในราชสำนักไทย รัชกาลที่ 4 ทรงชุบเลี้ยงและทำนุบำรุง เช่นพระราชบุตรบุญธรรม ทั้ง 3 พระองค์เมื่อพระชันษาครบอุปสมบท ทรงผนวชให้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างเจ้านายในพระราชวงศ์แล้วไปอยู่วัดบวรนิเวศ...” (สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพ. 2514: 30-31) ดังนั้นการส่งต่ออิทธิพลของราชสำนักสยามสู่ราชสำนักกัมพูชา จึงเป็นสิ่งที่ง่ายโดยเป็นการส่ง

ผ่านความคุ้นชินในฐานะองค์ประกันของกรุงเทพ ที่เคยมีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกันในอดีต และได้รับการสานต่อในฐานะ “มรดกพอ” ดังนั้น การเข้าไปของธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา จึงมีนัยยะของชนชั้นปกครองที่เชื่อมระหว่างราชสำนักและราชสำนัก โดยมีเจตนาหวังผลเพื่อยกระดับการศึกษาของคณะสงฆ์ภายในกัมพูชา แต่ในส่วนของรัฐสยามเองนัยหนึ่งเป็นการส่งออกอิทธิพลทางการเมืองระหว่างประเทศราชผ่านวัฒนธรรมทางศาสนาในส่วนของคณะธรรมยุต ดังปรากฏหลักฐานว่า

“...ธรรมยุติกนิกาย เป็นพุทธศาสนาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งขึ้นเมื่อพระองค์ยังทรงผนวชในรัชกาลที่ 3 ต่อมาสมเด็จพระหริรัถย์รามานิคราธิบตี (พระองค์ด้วง) ได้ขอพระราชทานธรรมยุติกนิกายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระอมรรักษ์ขิต (เกิด) และพระมหาปาน (ต่อมาได้เป็นสมเด็จพระสุคนธาธิบตี พระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติ)...” (คานติ ภัคดีคำ, 2555: 3-19)

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับกัมพูชา จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ ที่มีมิติทางการเมืองผ่านราชสำนักและศาสนาเป็นส่วนสำคัญ รวมทั้งการปกป้องผลประโยชน์ของสยาม ภายใต้การสนับสนุนฝ่ายนำในกัมพูชาที่เอื้อประโยชน์และสนับสนุนรัฐสยาม ดังกรณีรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อนักกองค้ด้วงมีพระชนมายุ 43 พรรษา หลังจากที่ทรงพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา 27 ปี จึงเดินทางกลับเขมรพร้อมกับกองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี/Bodindecha, พ.ศ.2320-2392/ค.ศ.1777-1849) เพื่อรบกับญวนที่กำลังแผ่อำนาจเข้าสู่เขมรในช่วงนั้น โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการว่า “หากเขมรสงบเรียบร้อยเมื่อใดให้อภิเษกพระองค์ด้วงขึ้นครองเขมร” เมื่อกองทัพของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) สามารถจัดการเหตุการณ์ในเขมรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงมีการอภิเษกนักกองค้ด้วงขึ้นครองราชย์สมบัติที่เขมร เมื่อพระชนมายุ 51 พรรษา มีพระนามว่า “สมเด็จพระหริรัถย์รามานิคราธิบตี” ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2390/1847 สมเด็จพระหริรัถย์รามานิคราธิบตี เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ.2403/1860 ที่กรุงอุดงค์ โดยสรุปความสัมพันธ์ระหว่างรัฐจึงเป็นความสัมพันธ์ภายใต้ อำนาจทางทหารและการเมืองเหนืออำนาจรัฐที่น้อยกว่า รวมไปถึงปฏิสัมพันธ์ทางศาสนาที่เกิดขึ้นในภายหลังกองค้ด้วงที่สนับสนุนโดยสยาม

ภาพประกอบ 2 นักองค์ราชาวดี หรือที่ต่อมาครองราชย์เป็น พระบาทสมเด็จพระนโรดม พรหมบริรักษ์ (Norodom/พ.ศ.2403-2447/ค.ศ.1860-1904) และนักองค์สีสุวดี หรือครองราชย์ ในนาม พระบาทสมเด็จพระนโรดม สีสุวดี (Sisowath/พ.ศ. 2447-2470/ค.ศ.1904-1927) ที่มีประวัติว่าเคยบวชเป็นพระภิกษุในคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างเจ้าในนายราชวงศ์ แล้วไปพำนักอยู่ที่วัดบวรนิเวศ ในช่วงที่พำนักรับราชการอยู่ในกรุงเทพฯ (สมเด็จพระยาตำราภิธานุภาพ, 2514: 30-31)

แรงจูงใจในการนำธรรมยุติกนิกายไปยังกัมพูชา

ความทันสมัยในสยาม เป็นปรากฏการณ์ที่ชนชั้นนำของกัมพูชาเคยเห็น และประสบด้วยตนเอง การส่ง การรับ “ธรรมยุติกนิกาย” ไปสู่กัมพูชา จึงเป็นประหนึ่งความคาดหวังต่อความ “ก้าวหน้า” หรือกระบวนการทำให้ทันสมัยนั้น “ธรรมยุติกนิกาย” จึงเป็นความสำเร็จที่เคยปรากฏในสยาม ทั้งนักองค์ด้วง ผู้กลับมาเป็นกษัตริย์ในกัมพูชา ก็เคยประสบด้วยพระองค์เอง ในฐานะ “องค์ประกันแห่งบางกอก” เป็นเวลา 27 ปีในแผ่นดินสยาม ทั้งเคยได้บวชและใช้ธรรมเนียม วิถีปฏิบัติอย่างธรรมยุต จึงง่ายต่อการนำพุทธศาสนาเข้าไปปฏิบัติในราชสำนักกัมพูชา หากพิจารณาถึงข้อเท็จจริงพบว่าธรรมยุติกนิกายในประเทศไทยเกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขทางการเมือง ราชบัลลังก์ การสร้าง “นวัตกรรม” ทางศาสนาที่ชื่อว่า “ธรรมยุติกนิกาย” นั้นหนึ่งเป็นการต่อสู้ในเชิงสัญลักษณ์ของ “ยุวกษัตริย์” ที่ไร้ “บัลลังก์” และในความ “ไร้” จึงเป็นที่มาของการแสดงออกผ่านมิติทางศาสนาที่ “วชิรญาณภิกขุ” ได้บวชอยู่ในขณะนั้น การเจริญเติบโตของธรรมยุติกนิกายจึงเป็นภาพจำ และแบบที่ควรเอาอย่าง อาทิ การปรับปรุงข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ให้สอดคล้องตามพระธรรมวินัยและพุทธวจนะ พระพุทธศาสนาเป็นแบบเหตุผลนิยมมากขึ้น อันเป็นไปตามหลักเหตุผลและตีความแบบประจักษ์นิยมตามศูนย์อาเซียนศึกษา

ตะวันตก รวมไปถึงการใช้เทคโนโลยีการพิมพ์ ดังปรากฏผลเป็นความรุ่งเรืองสุดในการจัดพิมพ์ผลงานนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (พ.ศ.2403-2464/1860-1921) ที่ทรงเป็นประมุขสงฆ์สังฆราช (พ.ศ.2453-2464/1910-1921) และคณะธรรมยุติกนิกาย หลักสูตรนักรวมชั้นตรี โท เอก และตำราอธิบายพระธรรมวินัยรวมกว่า 20 เล่ม รวมทั้งพระธรรมเทศนากว่า 80 เรื่อง คำอธิบายพระสูตร 25 เรื่อง และพระโอวาทธรรมคดี 70 เรื่อง ปัจจัยเหล่านี้ทำให้อิทธิพลทางความคิดของพระองค์ ในนามธรรมยุติกนิกาย (พระไพศาล วิสาโล, 2552: 30-31) ได้แพร่กระจายไปในวงกว้าง และนับเป็นพัฒนาการของพระพุทธศาสนาแบบธรรมยุติกนิกาย ซึ่งได้รับการสนับสนุนจนแพร่กระจายไปในวงกว้าง รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (Chulalongkorn/ พ.ศ.2396-2453/ ค.ศ.1853-1910) ซึ่งเป็นพระเชษฐาธิราชอย่างเต็มพระองค์ และจัดเป็นความทันสมัยที่พระพุทธศาสนาอย่างไทยมี เมื่อสัมพัทธ์โดยชนชั้นนำประสงค์เช่นเดียวกับสยาม ที่เห็นพัฒนาการในแต่ละช่วงเวลาอย่างชัดเจน ประสงค์นำเข้าธรรมยุติกนิกายจึงเกิดขึ้นพร้อมกัน อิทธิพลของราชสำนักสยามที่มีต่อราชสำนักกัมพูชาและอิทธิพลทางศาสนาไปในคราวเดียวกัน แม้ผลที่คาดหวังกับความเป็นจริงจะไม่ได้เป็นไปในทางทิศทางเดียวกันก็ตาม “แนวความคิดที่จะทำให้ทันสมัยผ่านศาสนาไม่ประสบผลสำเร็จในกัมพูชา” (เดวิด แชนเลอร์, 2546)

การเข้ามาของธรรมยุติกนิกายและผลต่อสังคมกัมพูชา

ธรรมยุติกนิกายเป็นพุทธศาสนาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นเมื่อพระองค์ยังทรงผนวชในรัชกาลที่ 3 ต่อมาในปี ค.ศ.1864/2407 สมเด็จพระหริรักษ์รามอิศราธิปัตย์ (พระองค์ด้วง) ที่เคยใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ พร้อมให้ราชโอรสนักองค์สี่สุวตล์ บวชที่วัดบวรนิเวศ 1 พรรษา เมื่อกลับไปปกครองบ้านเมืองเขมร จึงได้ขอพระราชทานธรรมยุติกนิกายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระอมรรักษ์ขิต (เกิด) พระมหาปาน ปณณาสีโล ซึ่งต่อมาได้เป็นสมเด็จพระสุคนธาธิปัตย์ ดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติรูปแรกในประเทศกัมพูชา (ศานติ ภัคตีคำ, 2555: 3-19) พุทธศาสนาแบบธรรมยุติกนิกายจึงเริ่มมีขึ้นในประเทศกัมพูชาตั้งแต่นั้น

สำหรับสมเด็จพระสังฆราชปาน มีประวัติว่าเกิดที่จังหวัดพระตะบอง เมื่ออายุได้ 12 ปี ได้บวชเป็นสามเณรที่วัดโพธิ์ ตำบลสังแก จังหวัดพระตะบอง คณะมหานิกายแล้วได้เข้ามากรุงเทพฯ อยู่ที่วัดสระเกศ เป็นเวลา 4 พรรษา พร้อมถวายตัวเป็นศิษย์พระวชิรญาณเถระ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) โปรดให้ศึกษาพระวินัยในสำนักเจ้าคุณพระญาณรักขิต (สุด) เจ้าอธิการวัดบรมนิวาส คณะธรรมยุติกนิกาย จนกระทั่งอายุ 24 ปี ใน

ค.ศ.1849/2393 จึงบวชแปลงเป็นพระธรรมยุติกนิกาย โดยมีพระวชิรญาณเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ พระญาณรักขิต (สุด) เป็นกรรมวาจารย์ และพระอมราภริรักขิต (เกิด) เป็นอนุสาวนาจารย์มีฉายาว่า “ปณฺณาสีโล” จนกระทั่งเรียนบาลีและสอบได้เป็นเปรียญธรรมในนาม “พระมหาปาน” สมเด็จพระทริภุชฺสรามา (พระองค์ด้วง) ขอพระราชทานธรรมยุติกนิกายเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้พระมหาปานพร้อมด้วย พระอมราภริรักขิต (เกิด) และพระสงฆ์ 8 รูป อุบาสก 4 คน เดินทางไปสืบศาสนายังกรุงกัมพูชา สมเด็จพระทริภุชฺสรามาอิศราธิบดี ทรงนิมนต์พระมหาปานให้จำพรรษาอยู่ที่วัดศาลาคู่ (วัดอโศก) กรุงอุดงจันทน์ พระมหาปาน ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระอริยวงศ์ พระวิมลธรรม พระมหาวิมลธรรมตามลำดับ ภายหลังเป็นสมเด็จพระสุคนธาธิบดี

สมเด็จพระสุคนธาธิบดี (ปาน) เป็นกวี และปราชญ์ ในราชสำนักสมเด็จพระทริภุชฺสรามาอิศราธิบดี กับสมเด็จพระนโรดม ผลงานนิพนธ์ของท่านหลายเรื่องตกทอดมาถึงปัจจุบัน เช่น ราชกษัตริย์ (พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา) ที่แต่งร่วมกับออกญาสุนทรโวหาร (มุก) และลเพิกอังกอร์วัดแบบเก่า (เลบีกองครวตตแบบจาส์) สมเด็จพระสุคนธาธิบดี (ปาน) สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ.2437 พระชนม์ได้ 68 พรรษา ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของไทยและสมเด็จพระนโรดม (พระองค์ราชาวดี) ของกัมพูชา

ผลจากการที่คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย (ซึ่งถูกทำให้เชื่อว่าบริสุทธิ์ตามพระธรรมวินัยมากกว่า) จากสยามเข้ามาเผยแผ่ ได้ทำให้พุทธศาสนาเถรวาทในกัมพูชาเกิดการแบ่งแยกเป็น 2 คณะ โดยคณะสงฆ์เถรวาทเดิมได้ชื่อว่า คณะมหานิกาย เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในประเทศสยาม คณะธรรมยุตในกัมพูชามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระราชวงศ์ เช่นเดียวกับที่เป็นในสยาม แต่คณะธรรมยุตในกัมพูชากลับมีส่วนนำความก้าวหน้าเพียงเล็กน้อยมาสู่ชาวกัมพูชา อีกทั้งไม่ได้มีบทบาทในการนำความทันสมัยมาสู่สังคมกัมพูชาดังเช่นที่เป็นในสยาม ในขณะที่มหานิกายซึ่งเป็นนิกายดั้งเดิม ซึ่งมีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัยน้อยกว่า กลับมีบทบาทที่โดดเด่นกว่า (อิบตี บัวคำศรี, 2555) ในส่วนคณะสงฆ์ธรรมยุต เมื่อเข้ามาแล้วมีการตั้งโรงเรียนบาลีระดับมัธยมขึ้น ณ กรุงพนมเปญ ใน ค.ศ.1914/2457 ผลคือกระตุ้นให้มีการศึกษาศาสนาในรูปแบบใหม่ อันนำมาซึ่งความแตกแยกของคณะมหานิกายในทศวรรษที่ 19-20 ระหว่างพระสงฆ์ตามแบบจารีตกับพระสงฆ์หัวสมัยใหม่ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวิทยาศาสตร์ตะวันตกและนิยมการวิพากษ์วิจารณ์ รวมทั้งการให้มีการทำความเข้าใจคัมภีร์ทางศาสนากันใหม่ กลุ่มหัวสมัยใหม่รู้จักกันในภายหลังว่า คณะธรรมยุติกนิกาย ซึ่งก้าวขึ้นมามีบทบาทนำในการต่อต้านฝรั่งเศสร่วมกับปัญญาชนคนรุ่นใหม่ของกัมพูชาด้วย หากเมื่อเทียบกับลาวและกัมพูชาการเผยแผ่ศาสนาธรรมยุตเข้าไปเพียงภาคอีสาน (สุพัตรา ทองกลม, 2556) และในจำปาศักดิ์เท่านั้น แต่ใน

ภายหลังก็ได้รับการรวมเป็นนิกายเดียวเป็น “คณะสงฆ์ลาว” (พระศรีธาดา สิงห์ประทุม, มณีมัยทองอยู่, ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2553: 73-96) และหายไปในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองใน ค.ศ.1975/ 2518

ภาพประกอบ 2 เมืองอุคงค์จุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนา
นิกายธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา

ที่มาภาพ: http://allpointseast.com/blog/tour-info/cambodia/cambodia-photographs-some-stunning-images-from-gary-latham/attachment/580510_377971962300236_1822980843_n/

การที่พระสงฆ์กัมพูชา โดยเฉพาะคณะธรรมยุตมีปฏิสัมพันธ์อันดีกับไทย ยังคงไปมาหาสู่และศึกษาพระพุทธศาสนาจากประเทศไทย ฝรั่งเศสเจ้าอาณานิคม (ค.ศ.1863-953/2405-2496, David Chandler, 2015) ซึ่งไม่มีนโยบายส่งเสริมการจัดการศึกษาสำหรับพระสงฆ์สามเณร และเกรงอิทธิพลที่มาพร้อมกับศาสนาจากไทย จึงได้จัดตั้งสถาบันพุทธศาสนาบัณฑิต (Buddhist Institute) ใน ค.ศ.1930/2473 เพื่อควบคุมการศึกษาของพระสงฆ์ให้อยู่ในขอบเขตที่จะไม่เป็นภัยต่อการปกครอง ดังที่ David Chandler กล่าวว่า “เพื่อลดอิทธิพลของไทยที่ส่งผ่านเข้ามาทางพระพุทธศาสนา” หรือจากการศึกษาของยัง ซัม (Yang Sam) พบว่าความพยายามของฝรั่งเศสในการควบคุมพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ด้วยเหตุผลว่า “(1) อยากมีอำนาจเหนือคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์ให้การสนับสนุน และลดอิทธิพลของไทยที่มาพร้อมศาสนานิกายนี้ (2) ลดความเชื่อมั่นของประชาชนที่ให้ความเคารพนับถือคณะสงฆ์มหานิกาย โดยกล่าวหาอาจารย์สวา (กบฏอาจารย์สวาระหว่าง ค.ศ.1865-1867/2408-2410) และอาจารย์พู กอมโบ (ค.ศ.1867/2410) ซึ่งเป็นอดีตพระสงฆ์ว่าเป็นขบถ

ทั้งนี้ เพื่อรักษาความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศส (Yang Sam, 1990: 124-125) จากภาพการณัธรรมยุติกนิกายเป็นส่วนหนึ่งของกัมพูชาภายใต้การสนับสนุนและได้รับความนิยชมจากราชสำนักและฝ่ายสนับสนุนราชสำนัก การคงอยู่ และบทบาทจึงอยู่ภายใต้การค้ำยันของราชสำนักโดยตรงประหนึ่งเป็นมรดกของเจ้าประเทศราชจากสยาม และเป็นมรดกของบรรพชนที่สืบทอดมาจากอดีตด้วยเช่นกัน

ที่	ชื่อ-นามพระสังฆราช	ช่วงเวลา	วัด	อายุ
1	สมเด็จพระมหาสุธรรมราชาธิปัตติ (ปาน)	1824-1893/2369-2436	ปทุมวดี	68
2	สมเด็จพระมงคัลเทพาจารย์ (เอี่ยม)	1849-1922/2392-2465	ปทุมวดี	73
3	สมเด็จพระมงคัลเทพาจารย์ (สุก)	1861-1943/2404-2485	ปทุมวดี	82
4	สมเด็จพระสุธรรมราชาธิปัตติ (อุง สะเรย)	1870-1956/2413-2498	ปทุมวดี	85
5	สมเด็จพระมหาสุธรรมราชาธิปัตติ (กุล เตส)	1891-197-?	ปทุมวดี	
6	สมเด็จพระมหาสุธรรมราชาธิปัตติ (เทพ เลือง)	1895?-14 เมษายน 1975	ปทุมวดี	80 ?
7	สมเด็จพระมหาสุธรรมราชาธิปัตติ (บัว คลี)	1940-/2483- ปัจจุบัน	ปทุมวดี	61

ตารางที่ 1 ลำดับพระสังฆราชในฝ่ายธรรมยุติกนิกายในกัมพูชานับตั้งแต่ก่อตั้งจนกระทั่งปัจจุบัน
ที่มา: พระระพิน ด้วงลอย. (2545) : 141.

พระพุทธศาสนาหายไปจากกัมพูชา

ในทางการเมืองนับแต่ไทยสูญเสียกัมพูชาในสถานะประเทศราช ไทยก็ไม่ได้หลงเหลืออิทธิพลใดๆ ในกัมพูชาอีก และในส่วนของฝรั่งเศสที่มีบทบาทในฐานะเจ้าประเทศอาณานิคมก็มองเห็นว่าการเข้ามาของสยามผ่านศาสนานี้นัยยะของแทรกแซง การก่อตั้งพุทธศาสนบัณฑิต (Buddhist Institute) ขึ้นมาในปี ค.ศ.1930/2473 จึงมีนัยยะของการย้อนแย้งต่อประเด็นทางศาสนาที่สยามใช้เป็นกลและเครื่องมือในการเชื่อมระหว่างรัฐทางการเมืองกับรัฐศาสนาร่วมกัน

พระพุทธศาสนาโดยรวมและคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายอยู่ภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองในกัมพูชาภายหลัง พ.ศ.2500 เป็นการเผชิญหน้ากันด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองคอมมิวนิสต์ที่แม้แต่กษัตริย์อย่างพระเจ้าสีหนุเอง ก็ได้ใช้แนวคิดผสมผสานทางการเมืองเพื่อปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของระบบคอมมิวนิสต์ สงครามกลางเมืองในช่วงรัฐบาลนายพล ลอน นอล (Lon Nol, ค.ศ.1975-1989/2518-2532) การเปลี่ยนแปลงแบบพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน สถาบันพระพุทธศาสนาถูกยกเลิกไปในสมัยเขมรแดง สมเด็จพระสังฆราชฝ่าย

ธรรมยุติกนิกาย เทพ เลื่อง มรณภาพก่อนกรุงพนมเปญแตกในวันที่ 14 เมษายน 1975/2518 ส่วนสมเด็จพระ ฮวด ดาด (ค.ศ.1898-1975/2435-2522) มีหลักฐานว่าถูกสังหารมรณภาพภายหลังการปฏิวัติสำเร็จของพลพรรคคอมมิวนิสต์เขมรแดง หลังวันที่ 17 เมษายน 1975/2518 พระสงฆ์ถูกนโยบายทางการเมืองหมดประเทศ ระหว่าง ค.ศ.1975-1979/2518-2522 ไม่เหลือทั้งธรรมยุตและมหานิกาย จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยรัฐบาล เอง สัมริน ซึ่งได้กำหนดแนวทางและนโยบายเกี่ยวกับศาสนาไว้ โดยดำเนินการผ่าน คณะกรรมการที่รัฐบาลจัดขึ้นประจำแต่ละวัด เพื่อให้มาดูแลศาสนาและควบคุมพระสงฆ์ที่ เรียกว่า “สันนิบาตสงฆ์” (Religious Direction Office) มีหน้าที่ในการกำกับดูแลวัดและ พระสงฆ์ และการจัดการภายในวัดโดยมีการออกกฎ สำหรับปฏิบัติต่อวัด การปฏิบัติทาง พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์และชาวพุทธไว้ อาทิ ผู้จะบวชต้องเคยบวชมาก่อน ค.ศ. 1975/2518 และมีอายุ 50 ปีขึ้นไป บวชแล้วต้องช่วยเผยแผ่อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ในแบบ เอง สัมริน เสียภาษีพระ 10 เรียล (Riels) เสียภาษีในนามวัด 100 เรียล บุญพิธีต้องแบ่ง รายได้ให้กับรัฐ เป็นต้น (พระระพิน ด้วงลอย, 2545: 52)

จนกระทั่ง ใน ค.ศ.1982/2525 มีการประชุมสงฆ์ครั้งแรก มีข้อมูลเกี่ยวกับพระ รราว 2,311 รูป และมีวัดเพียง 1,821 วัด ที่ถูกรื้อฟื้นกลับมาและมีพระภิกษุอยู่อาศัย รัฐได้ขอ ความร่วมมือจากคณะสงฆ์ในขณะนั้นว่า (1) ให้พระสงฆ์ให้ความร่วมมือในการเผยแผ่อุดมการณ์ ทางการเมืองของพรรคประชาชน (2) เสนอผลการปฏิบัติแก่ประชาชน (3) สนับสนุนการ ปฏิวัติ ต่อสู้เข้าศึกศัตรู กระตุ้นให้มีความอดทนต่อการปฏิวัติ เป็นต้น ในส่วนนิกายสงฆ์ ซึ่งแต่ เดิมมี 2 นิกาย คือมหานิกายและธรรมยุตนั้น และบัดนี้ได้เปลี่ยนไป กล่าวคือรัฐมิให้พระสงฆ์ มีการสังกัดนิกายใด ๆ โดยเป็นความต้องการของประธานสงฆ์เทพ วงศ์ (สมเด็จพระสังฆราช ฝ่ายมหานิกาย วัดอุณาโลม พนมเปญ) ท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับนิกายของพระพุทธรในช่วง นี้ว่า “ในเวลาี่สงฆ์ไม่มีความแตกต่างกันระหว่างสองนิกายมีแต่เพียงคณะสงฆ์ชาวพุทธที่ เรียกว่าคณะสงฆ์ของเรา...” (Yang Sam, 1990: 86) หรือจากคำกล่าวของพระอุม สุม (Oum Soum) (Chear Keab, 2000: 18-28) ได้ยืนยันว่าการปกครองคณะสงฆ์ในช่วงแรก ภายใต้อำนาจรัฐบาลเอง สัมรินนั้น “คณะสงฆ์ของเราไม่ใช่มหานิกาย หรือธรรมยุต แต่เป็นคณะ สงฆ์ผู้รักชาติ...” (Yang Sam, 1990 : 86) จากสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้พระภิกษุที่เคยบวช เป็นพระธรรมยุตเมื่อสึกไปแล้ว เมื่อกลับมาบวชจึงได้บวชตามมหานิกายอันเนื่องด้วยรัฐให้ มีเพียงนิกายเดียว เช่น พระปุต ปน เจ้าอาวาสวัดเกษราราม จังหวัดเสียมราฐ ซึ่งก่อนปี 1975/2518 ท่านเคยบวชในนิกายธรรมยุติกนิกาย และวัดเกษรารามแห่งนี้เคยเป็นวัดของคณะ สงฆ์ฝ่ายธรรมยุต โดยมีท่านเป็นเจ้าอาวาส ภายหลังกปี 1975/2518 ท่านได้กลับมาบวชตาม คณะสงฆ์มหานิกาย รัฐอนุญาตให้มีเพียงนิกายเดียว พระปุต ปน จึงกลับมาอยู่วัดเดิม วัดนี้

จึงเป็นวัดมหานิกายในที่สุด แต่คนเสียมราฐส่วนใหญ่ยังเรียกชื่อนี้เป็นภาษาปากว่า “วัดธรรมยุต” (พระระพิน ค้วงลอย, 2545: 61)

ตั้งคณะธรรมยุตขึ้นมาใหม่ ก้าวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่

กัมพูชาเผชิญกับสงครามกลางเมืองมายาวนานนับแต่ แต่เปลี่ยนแปลง การปกครองประเทศเป็นระบบคอมมิวนิสต์ ใน ค.ศ.1975/2518 และการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง ทำให้พระพุทธานาได้รับผลกระทบและศูนย์หายไปจากประเทศกัมพูชา คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง กล่าวคือหลังมีการเลือกตั้งสถานการณ์ทางการเมืองภายในหนึ่งเพียงพอกับการเลือกตั้งในปี ค.ศ.1993/2536 หลังจากที่มีสงครามกลางเมืองมายาวนาน มีการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย มีการรื้อฟื้นสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ หลังจากที่ถูกยกเลิกไปในช่วง ค.ศ.1970-1992/2513-2535 มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบบสาธารณรัฐ (Khmer Republic, 1970-1975) เป็นระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์แบบเขมรแดง (Democratic Kampuchea/Khmer Rouge, 1975-1979) เขมรแดง สัมริน ภายใต้การสนับสนุนของเวียดนามที่ใช้แนวทางสังคมนิยม (People's Republic of Kampuchea, 1979-1989) ในการปกครองประเทศ สถาบันกษัตริย์หายไป ในส่วนของพระพุทธานาก็ตกเป็นผู้ถูกกระทำ ในสมัยเขมรแดงคอมมิวนิสต์ พระพุทธศาสนาและพระภิกษุหายไปประเทศกัมพูชา ด้วยเหตุผลในเรื่องของอุดมคติทางการเมือง มาสมัยหลังรัฐบาลเฮง สัมริน พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์อยู่ภายใต้เงื่อนไขของรัฐ มีเพียงนิกายเดียวคือนิกายของรัฐ ที่ต้องสนับสนุนการปฏิวัติของรัฐ ผู้มีอายุ 50 ปี เท่านั้นถึงจะบวชได้ และเคยบวชในช่วงก่อนรัฐบาลเขมรแดง หรืออาจเรียกว่าได้ว่าเป็นนิกายใหญ่ จนกระทั่งมีการเปิดให้บวชเสรีในภายหลัง ค.ศ.1992/2535

ตลอดระยะเวลาเกือบ 20 ปี (ค.ศ.1975-1992/2518-2535) คณะธรรมยุติกนิกายหายไปจากแผ่นดินกัมพูชา พระสงฆ์ธรรมยุติเดิมก็บวชและสังกัดอยู่ในคณะสงฆ์หลักในช่วงเวลานั้น ภายหลังจากสถานการณ์สงครามกลางเมือง ประเทศต่างๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการยุติสงครามกลางเมือง และให้มีการเลือกตั้ง ถอนทหาร จึงได้มีการยกสถาบันกษัตริย์หลังถูกยกเลิกไปตั้งแต่ ค.ศ.1970-1992/2513-2535 พุทธศาสนาถูกยกเลิกไปในสมัยเขมรแดง ค.ศ.1975-1979/2518-2522 สมัยรัฐบาลเฮง สัมริน พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์อยู่ภายใต้เงื่อนไขของรัฐ มีเพียงนิกายเดียวคือนิกาย ที่ต้องสนับสนุนการปฏิวัติของรัฐ ผู้มีอายุ 50 ปี เท่านั้นถึงจะบวชได้ จนกระทั่งมีการเปิดให้บวชเสรีในภายหลัง ค.ศ.1992/2535 รวมทั้งมีการนำธรรมยุติกนิกายกลับมาอีกครั้ง มีการประกาศตั้งคณะธรรมยุตขึ้นมาใหม่ ได้มีการบวชพระสงฆ์ที่วัดปทุมวดี โดยสมเด็จพระสังฆราชบัว คลี ได้นิมนต์พระสงฆ์จากประเทศไทย

เข้าร่วมพิธีบวชพระภิกษุสามเณรกัมพูชา ในฝ่ายธรรมยุตที่ได้ต้นโพธิ์หน้าวัดปทุมวดี ซึ่งแต่เดิม วัดปทุมวดี เป็นวัดของคณะสงฆ์ธรรมยุติ เมื่อไม่มีพระธรรมยุตในช่วงปี ค.ศ.1979/2522 รัฐจึงให้พระในฝ่ายมหานิกายเข้าไปอยู่อาศัย ปัจจุบันวัดนี้มีพระภิกษุทั้งสองนิกาย คือในฝ่าย มหานิกาย และธรรมยุต โดยแยกกันอยู่และแยกกันทำสังฆกรรม

ธรรมยุติกนิกายได้ถูกรื้อฟื้นอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่หายไปจากกัมพูชา ตั้งแต่ ค.ศ. 1975/2518 ด้วยความกรุณาของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ (Norodom ihanouk, ค.ศ.1922-2012) โดยในปี ค.ศ.1992/2535 พระองค์ได้นิมนต์พระภิกษุบัว คลี พระธรรมยุติที่ยังหลงเหลือในขณะที่ยกพลเข้าปกครองประเทศและอพยพลี้ภัยไปอยู่ฝรั่งเศส โดยมีประวัติว่าเคย อบรมสั่งสอนพระบาทสมเด็จพระบรมนาถ นโรดม สีหนุณี (Norodom Sihamoni, 1953-) กษัตริย์กัมพูชาพระองค์ปัจจุบันเมื่อครั้งทรงผนวช ให้กลับจากประเทศฝรั่งเศสเพื่อก่อตั้งรื้อฟื้น คณะธรรมยุติกนิกายอีกครั้งในประเทศกัมพูชา โดยมีการจัดบวชกุลบุตรกัมพูชาเพื่อสืบวงศ์เริ่มต้นธรรมยุติกนิกายในกัมพูชาอีกครั้ง โดยนิมนต์พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตจากประเทศไทยไปร่วม ในพิธีอุปสมบท เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ.1992/2535 พร้อมกันนั้นพระนโรดม สีหนุ กษัตริย์ภายใต้การปกครองหลังการเลือกตั้งได้สถาปนาพระภิกษุบัว คลี ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติกนิกายไปประเทศกัมพูชานับแต่นั้นจนกระทั่งปัจจุบัน เอียน ฮา里斯 (Ian Harris, 2001: 83-84) ได้ให้ข้อมูลว่า สมเด็จพระนโรดม สีหนุทรงโปรดพระภิกษุบัว คลี เนื่องจากท่านเป็นพระสงฆ์ที่เคร่งครัดกว่าพระสงฆ์กัมพูชารูปอื่นในวัดเขมาราราม (Wat Khemararam) ในประเทศฝรั่งเศสรวมทั้งพระราชโอรสของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงผนวชและมีพระภิกษุบัว คลี เป็นผู้อบรมสั่งสอน นอกจากเหตุผลนี้อาจพิจารณาได้ว่าสายสัมพันธ์ของคณะธรรมยุติกกับราชสำนักในครั้งอดีตได้รับการอุปถัมภ์ให้ก่อตั้งขึ้นมาในสมัยองค์ ด้าว (ค.ศ.1848-1860/2391-2403) ล่วงมาสมัยสมเด็จพระนโรดม สีหนุเอง ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนัก กลุ่มราชวงศ์และเจ้านายชั้นสูงกับคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตยังมีอยู่ การสถาปนา คณะธรรมยุตของเจ้าสีหนุในการรักษามรดกของบรรพบุรุษไว้ ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ธรรมยุตกับราชสำนักมิได้จบลงแค่การก่อตั้งคณะธรรมยุตแล้วเท่านั้น จากการศึกษาของ เอียน ฮา里斯 ยังพบว่าคณะสงฆ์ธรรมยุตยังเป็นแหล่งเงินทุนสนับสนุนให้กับพรรคฟุนซินเปค (FUNCINPEC: Front uni national pour un Cambodge independant, neutre, pacifique et cooperatif) ในการเลือกตั้งในปี 1997 โดยที่พรรคนี้เป็นพรรคของฝ่าย ราชสำนักที่มีสมเด็จพระนโรดมสีหนุ (Norodom Ranariddh, 1944) พระราชโอรสของสมเด็จพระ สีหนุ เป็นหัวหน้าพรรค และอีกกรณีหนึ่งที่รู้กันในระดับหนึ่งว่าคณะสงฆ์ธรรมยุต เป็นฐาน การเมืองให้แก่พรรคฟุนซินเปค และคณะสงฆ์ที่บวชก่อนปี 1989/2532 ฝ่ายมหานิกายส่วนใหญ่เป็นฐานของการเมืองให้แก่พรรคประชาชนกัมพูชาที่มีฮุน เซน เป็นหัวหน้าพรรค เป็นต้น

ภาพประกอบ 4 สมเด็จพระสังฆราชสุคนธาธิปดี (บัว คลี)
สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติกนิกายแห่งพระราชอาณาจักรกัมพูชาในปัจจุบัน และวัดปทุมวดี
กลางกรุงพนมเปญ ศูนย์กลางการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายในปัจจุบัน
(ที่มาภาพ: กระทรวงการต่างประเทศ <http://m.mfa.go.th>,
เมื่อ 20 มกราคม 2660)

นิกาย	พ.ศ.2512	พ.ศ.2543	พ.ศ.2549	พ.ศ.2552	พ.ศ.2559
วัดมหานิกาย	3,230	3,633	3,980	4,241	4,488
วัดธรรมยุติ	139	98	126	151	174
พระมหานิกาย	62,678	19,412	57,509	53,456	52,824
พระธรรมยุติ	2,384	303	1,319	1,380	4,169

ตารางที่ 2 สถิติพระสงฆ์/วัดธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา
ที่มาข้อมูล: กระทรวงธรรมการและศาสนา กรุงพนมเปญ
Ministry of Cult and Religion, Phnom Penh (เมื่อ 4 พฤศจิกายน 2559). อุเทน วงศ์สถิตย์.
(2549). “ธรรมยุติกนิกาย: ศาสนมรดกไทยในกัมพูชา”, หนังสือรวมบทความทางวิชาการจากการประชุม
ทางวิชาการนานาชาติ เรื่อง: มรดกวัฒนธรรม : ไทยกับเพื่อนบ้าน” หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร
วังท่าพระ 21-23 มิถุนายน 2549 หน้า 188.

สถิติพระสงฆ์/วัดธรรมยุติกนิกาย ในกัมพูชา				หมายเหตุ
ที่	เขต/จังหวัด	วัด	พระ ภิกษุ/ รูป	
1	กรุงพนมเปญ	6	471	ข้อมูลจากกระทรวงธรรมการ และศาสนา กรุง พนมเปญ มีข้อมูลว่าระหว่าง ค.ศ.2014-2015 มี วัดทั่วทั้งประเทศทั้งในส่วนมหานิกาย/ธรรมยุต จำนวนรวม 4,676 วัด มีพระสงฆ์ทั่วประเทศ จำนวนรวม 57,573 รูป โดยมีวัดคณะสงฆ์ มหานิกาย จำนวน 4,488 วัด และพระภิกษุสงฆ์ 52,824 รูป สถาบันการศึกษาสงฆ์ : มหานิกาย 1.พุทธมัธยมศึกษาปฐมภูมิ โรงเรียน 35 แห่ง จำนวนนิสิต 4,716 รูป ครูสอน 614 คน 2.พุทธมัธยมศึกษาทุติยภูมิ มีโรงเรียนจำนวน 17 แห่ง มีนักเรียนจำนวน 1,776 รูป ครู 377 คน 3.พุทธิสกลวิทยาลัยพระสีหนุราช (Preah Sihanouk Raja Buddhist University) มีจำนวนนิสิต 2087 รูป/คน ครูสอน 255 คน (1) วิทยาเขตพนมเปญ มีนิสิตจำนวน1,155 รูป/คน (2) วิทยาเขตพระตะบอง 477 รูป/คน (3) วิทยาเขต เขตกำปงชะนัง นิสิต 455 รูป/คน ในส่วนคณะสงฆ์ ธรรมยุตมี พุทธิกวิทยาลัยพระสีหมุณี (Preah Sihamoni Raja Buddhist University)วัดสวาย โปโปกรุงพนมเปญ หมายเหตุ จังหวัดต่อไปนี้เป็น สวายเรียง รัตนคีรี สตริงแตง กรุงแกบ กรุงไพลิน อุดรมีชัย ตโปงมมุม ไม่ปรากฏข้อมูลสถิติ
2	กำปงจาม	11	132	
3	ตาแก้ว	17	420	
4	กันดาล	26	892	
5	วิหาร	1	9	
6	โพธิสัตว์	7	100	
7	พระสีหนุ	2	13	
8	กำปงชะนัง	1	6	
9	เสียมเรียบ	6	128	
10	กรอแจะ	6	23	
11	พระตะบอง	17	452	
12	เกาะกง	5	93	
13	ไพรเวง	17	383	
14	กำปงจาม	11	132	
15	กำปงชนัง	1	6	
16	บันทายเมียนชัย	7	127	
17	กำปงสะปือ	17	376	
18	กำปงธม	2	27	
19	กำปอต	18	379	
รวมทั้งหมด		178	4,169	

ตารางที่ 3 สถิติพระสงฆ์/วัดธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา

ที่มาข้อมูล: กระทรวงธรรมการและศาสนา กรุงพนมเปญ

Ministry of Cult and Religion, Phnom Penh (เมื่อ 4 พฤศจิกายน 2559)

พระราชาคณะสมเด็จพระสังฆราช นิกาย ละ 1 รูป	
คณะมหานิกาย	สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (สังฆราช)
คณะธรรมยุติกนิกาย	สมเด็จพระมหาสุคนธาธิบดี (สังฆราช)
พระราชาคณะชั้นเอก ฝ่ายมหานิกาย 3 รูป ฝ่ายธรรมยุต 2 รูป	
คณะมหานิกาย	(1) พระธรรมลิขิต (2) พระโพธิวงศ์ (3) พระวันรัตน์
คณะธรรมยุติกนิกาย	(1) พระมงคลเทพอาจารย์ (2) พระพุฒาจารย์
พระราชาคณะชั้นโท ฝ่ายมหานิกาย 6 รูป ฝ่ายธรรมยุต 3 รูป	
คณะมหานิกาย	(1) พระมหาวิมลธรรม (2) พระพุทธโฆษาจารย์ (3) พระธรรมโฆษาจารย์ (4) พระโฆษธรรม (5) พระศาสนมุนี (6) พระมุนีโกศล
คณะธรรมยุติกนิกาย	(1) พระมหาพรหมมุนี (2) พระธรรมอุดม (3) พระอริยกัสสป
พระราชาคณะชั้นตรี มหานิกาย 6 รูป ฝ่ายธรรมยุต 4 รูป	
คณะมหานิกาย	(1) พระศิริสัมมตวิวงศ์ (2) พระพุทธวงศ์ (3) พระศากยวงศ์ (4) พระอุบาลีวงศ์ (5) พระญาณวงศ์ (6) พระสุเมธวงศ์
คณะธรรมยุติกนิกาย	(1) พระอริยวงศ์ (2) พระญาณรังษี (3) พระธรรมกวีวงศ์ (4) พระมหาวีรวงศาจารย์
พระราชาคณะชั้นจัตวา ฝ่ายมหานิกาย 20 รูป ฝ่ายธรรมยุต 16 รูป	
คณะมหานิกาย	(1) พระธรรมวิปัสสนา (2) พระสมาธิธรรม (3) พระญาณโกศล (4) พระสิริสงคามุนี (5) พระสิริวิสุทธี (6) พระธรรมวงศา (7) พระญาณสังวร (8) พระธรรมสังวร (9) พระอินทร์มุนี (10) พระเทพมุนี (11) พระวินัยมุนี (12) พระเทพสังฆา (13) พระศีลสังวร (14) พระคัมภีร์เถร (15) พระอริยมัคคญาณ (16) พระวิภัทรญาณ (17) พระบวรสังฆา (18) พระญาณวิสุทธีวงศ์ (19) พระธรรมวิสุทธีวงศ์ (20) พระปิฎกธรรม
คณะธรรมยุติกนิกาย	(1) พระปทุมวงศา (2) พระธรรมมุนี (3) พระวชิรเมธา (4) พระอริยมุนี (5) พระเทพโมลี (6) พระธรรมมัตเถร (7) พระอมราภิกขิต (8) พระมหाराชธรรม (9) พระรัตนมุนี (10) พระธรรมไตรโลกาจารย์ (11) พระธรรมวโรดม (12) พระญาณวิริยะ (13) พระธรรมมุนี +
ทั้ง 2 นิกาย	พระฐานานุกรมต่างๆ พระปลัด พระวินัยธร พระธรรมธร พระครู พระธรรมกถึก และพระสมุห์ (เป็นฐานานุกรมของพระมนตรีสงฆ์แต่ละรูปจะ พิจารณาแต่งตั้งเอง)
หมายเหตุ: พระราชาคณะพระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งโดยการออก พระราชกฤษฎีกา	

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบสมณศักดิ์และสัดส่วนของพระราชาคณะ
ระหว่างคณะธรรมยุตและมหานิกายในกัมพูชา ที่มา: ชล เอี่ยม. (1994).

องค์การจัดตั้งพระสงฆ์พุทธศาสนิกในประเทศกัมพูชา. *กัมพูชาสุริยา*. 48 (4) : 31-47 (ภาษาเขมร)

สรุป

ธรรมยุติกนิกายมีประวัติเริ่มต้นจากประเทศไทย และถูกส่งต่อไปยังกัมพูชา จากราชสำนักสยาม ทั้งมีอิทธิพลเหนือราชสำนักกัมพูชา จนกระทั่งฝรั่งเศสได้ก่อตั้ง พุทธศาสนบัณฑิต (Buddhist Institute) เพื่อป้องกันอิทธิพลของสยามที่มาพร้อมกับ พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะธรรมยุติกนิกาย โดยธรรมยุติกนิกาย นายหนึ่งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองของราชสำนักสยามกับราชสำนักกัมพูชา โดยใช้ลักษณะร่วมทาง วัฒนธรรมเพื่อแสวงหาความร่วมมือและการใกล้ชิดกับอำนาจทางการเมืองระหว่างรัฐและรัฐ บริวารในฐานะประเทศราช ซึ่งธรรมยุติกนิกายก็มีพัฒนาการร่วมกับสังคม การเมือง เศรษฐกิจ กัมพูชามาตลอดสมัย แม้จะหายไปในช่วงเวลาสงครามกลางเมือง และแนวคิดอุดมการณ์ทางการเมืองแบบสุดขั้ว ทำให้ธรรมยุติกนิกายหมดไปจากแผ่นดินกัมพูชา ด้วยเหตุผลทางการเมือง ในราชสำนัก และการเมืองโลกที่มีผลต่อการเข้ามากำหนดบทบาททางการเมืองใหม่ พระพุทธศาสนา จึงกลับมาพร้อมกับการเลือกตั้ง และการฟื้นฟูของสถาบันกษัตริย์ที่ต่าง ฝายต่างเป็นฐานสนับสนุนค้ำยันซึ่งกันและกัน ในช่วงหลัง ค.ศ.1992/2535-ปัจจุบัน พุทธศาสนาได้ถูกรื้อฟื้นและเข้ามามีส่วนร่วมกับสังคมกัมพูชาและมีพัฒนาการอย่างก้าวเติบโต ผ่านสถิติพระภิกษุ วัดในส่วนของธรรมยุตได้เพิ่มขึ้น มีสถาบันการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ใน ระดับสูงขึ้นอาทิ พุทธิกวิทยาลัยพระสีหะมณี (Preah Sihamoni Raja Buddhist University) วัดสวายโปโป กรุงพนมเปญ รวมไปถึงสิทธิ์ในการบริหาร การปกครองตนเองที่เป็นเอกเทศ กล่าวคือการมีสมเด็จพระสังฆราชทั้ง 2 นิกายที่มีเอกสิทธิ์ในการบริหาร การปกครองภายใต้ นิกายของตนเอง จึงทำให้เป็นพัฒนาการและการก้าวอย่างของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา โดยเฉพาะธรรมยุติกนิกาย มีพลวัตรขยับก้าวไปข้างหน้าอย่างที่น่าประหลาด นับแต่อดีต จนกระทั่งปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2514). *นิราศนครวัด*. ธนบุรี: รุ่งวัฒนา.
- ชล เอี่ยม. (1994). *องค์การจัดตั้งพระสงฆ์พุทธศาสนิกในประเทศกัมพูชา*. กัมพูชสุริยา. 48 (4) : 31-47

(ภาษาเขมร)

- ชุมพล เลิศรัฐกาล. (2536). *กัมพูชาในการเมืองโลกบทบาทเจ้าสีหนุกับสังครามและสันติภาพ*. กรุงเทพฯ: ธัญญาพับลิเคชั่น.
- เดวิด พี แชนด์เลอร์. (2546) *ประวัติศาสตร์กัมพูชา*. แปลโดย พรรณงาม เก่าธรรมสาร สดใส ชันติวรพงศ์ และวงเดือน นาราสาัจจ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธิบัติ บัวคำศรี. (2555). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- นภดลชาติประเสริฐ. (2540). *เจ้าบรมมสีหนุกับนโยบายความเป็นกลางของกัมพูชา*. ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระเจ้าทิพากรวงศ์. (2505). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (รัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4)*. พระนคร: กรมศิลปากร.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2516). *พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. พระนคร: ศรุสภา.
- พระไพศาล วิสาโล. (2552). *พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระระพี ด้วงลอย. (2545). *การศึกษาสถานภาพของพระสงฆ์กัมพูชา ระหว่าง ค.ศ.1975-1979*. สารนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์เอเชีย). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พระอธิการเกียรติศักดิ์ กิตติเมโธ. (2553). *การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศรีธาดู สิ่งประทุม, มณีนัย ทองอยู่, ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2553). “การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และพระพุทธศาสนาสมัยสังคมนิยมในลาว”, *วารสารลุ่มแม่น้ำโขง*. 6 (3) : 73-96 <http://mekongjournal.kku.ac.th/Vol06/Issue03/04.pdf>
- พระสุเชี่ย สุวณณเถโร (ยนต์). (2553). *การศึกษาของคณะสงฆ์ในราชอาณาจักรกัมพูชา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ศานติ รักดีคำ, (2555). *ความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา ระหว่างสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกรุงกัมพูชา*, *วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 18 (3): 3-19

- สุพัตรา ทองกลม. (2556). *การศึกษาวัดธรรมยุติกนิกายในจังหวัดอุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร. From : http://www.thapra.lib.su.ac.th/objects/thesis/fulltext/thapra/Supattra_Tongklom/Supattra_Tongklom_abstract.pdf
- อุเทน วงศ์สถิตย์. (2549). “*ธรรมยุติกนิกาย : ศาสนมรดกไทยในกัมพูชา*”, หนังสือรวมบทความทางวิชาการจากการประชุมทางวิชาการนานาชาติ เรื่อง: มรดกวัฒนธรรม: ไทยกับเพื่อนบ้าน”. หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ 21-23 มิถุนายน 2549.
- Chear Keab. (January-March, 2000). “*Chivpravat Sangkhep Somdhech Mongkolthepachan Oum Sum Sangha Thero-Biography of Somdhech Mongkolthepachan Oum Sum*”. Kambujasuriya, 54 (1) : 18-28. (Khmer)
- David Chandler. (2015). *Colonial Era – Cambodia Enters the Wider World: 1863 – 1953 Cambodian History Searching for the Truth, July 2009*. NORTH-WESTERN UNIVERSITY SCHOOL OF LAW CENTER FOR INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS AND DOCUMENTATION CENTER OF CAMBODIA. Retrieved November 25, 2015. From : <http://www.cambodiatribunal.org/history/cambodian-history/>
- Ian Harris. (2001). *Buddhist Sangha Grouping in Cambodia*. In Buddhist Studies Review is the semi-annual journal of the UK Association for Buddhist Studies and is sponsored by the Institut de recherche bouddhique Linhs’ on From : <http://www.templenews.org/wp-content/uploads/2011/11/Ian-Harris-Buddhist-Sangha-Groupings-in-Cambodia-BSR-2001.pdf>
- Manich Jumsal. (1987). *History of Thailand and Cambodia From the days of Angkor to the present*, Bangkok: Chalermnit Press.
- Yang Sam. (1987). *Khmer Buddhism and Politics from 1954 to 1984*. A Research Project Publication Support by Inoochina Studies Program/Social Science Research Council Khmer Stuideis Institute.
- Yang Sam. (1990). *Buddhism in Cambodia, 1795–1954*. Thesis of Master of arts: Cornel University.

